

ВІДГУК

офіційного опонента докт. філол. наук, проф. І. О. Голубовської на дисертацію Євгенії Іщук «Vznik a rozvoj ukrajinské a české terminografie (srovnávací a historický aspekt)» – «Виникнення і розвиток української та чеської термінографії (порівняльний та історичний аспект)» (Брно, 2023)

Дисертація Євгенії Іщук є масштабним за своїм дослідницьким теоретичним підходом, комплексним, ґрунтовним і оригінальним дослідженням, яке спрямоване насамперед на з'ясування особливостей становлення, розвитку та подальших перспектив комплексної наукової дисципліни «термінологічна лексикографія» на території України та Чеської Республіки.

На схвалення заслуговує вихідна **гіпотеза дослідження**, яка полягає у припущенні про те, що термінографія наразі може кваліфікуватися як окрема лінгвістична дисципліна, що виникла в результаті міждисциплінарної взаємодії двох суміжних дисциплін (загального словникарства та прикладного термінознавства). Вся логіка розгортання змісту рецензованої праці «працює» на підтвердження вірогідності цієї гіпотези, ба більше – на розвиток самої гіпотези, адже, як засвідчує аналізований дисертанткою джерельний матеріал і фактори науково-інформаційного стану сучасного нам соціуму, – до пари загального словникарства та прикладного термінознавства вже фактично долучилася третя складова – прикладне програмування як необхідний ланцюг на шляху дигіталізації словникового контенту.

Якщо на межі тисячоліть ми говорили про зміну базисної науково-лінгвістичної та гуманітарної парадигми зі системно-структурної на антропоцентричну, то зараз вже можна говорити про **утвердження неоантропоцентризму**, який полягає в технологізації емпіричного матеріалу й методик його аналізу, що у наш час набуло «...особливої ваги і виокремилось в окремий напрям, який отримав назву “дигітальна

гуманітаристика” [Kirschenbaum 2014] [Цит. за О. Воробйова (2019), Інтерфеномени в парадигмальному вимірі, або що там за обрієм когнітології? – Studia linguistica, Vol. 19: 24-37.URL: <http://studia-linguistica.knu.ua/interfenomeny-v-paradyhmalnomu-vymiri-abo-shcho-tam-za-obriiem-kohnnitolohii/>]. І не випадково авторка, формулюючи мету своєї роботи, пише: «...метою нашої роботи можна вважати дослідження процесу становлення термінографії, як окремої мовознавчої галузі, з урахуванням її **стрімкого розвитку та передумов формування**» (с. дис. 6).

Таким чином, **актуальність** рецензованої роботи полягає не тільки у зазначеному дисертанткою на с. дис. 9: низький ступінь дослідженості навчальної термінологічної лексикографії, критики / оцінки термінологічної джерельної бази, розробки теоретичних питань упорядкування словникової продукції, місця термінографії серед існуючих мовознавчих дисциплін, відстеження становлення та розвитку української та чеської термінографії у порівняльному аспекті, тощо, а й у **вдалому окресленні подальшого розвитку цієї дисципліни в епоху цифри та мультимедіа**.

Наукова новизна рецензованого дисертаційного дослідження полягає насамперед у тому, що вперше у чеській та українській лінгвістиці був проведений синхронний контрастний і діахронний порівняльний аналіз української та чеської термінографії з відстеженням спільних і відмінних рис у їх становленні та розвитку, окресленням слабких місць і лакун, а також пропозиціями щодо їх подолання та заповнення (включення термінографії як навчального предмета/факультативу в освітню програму чеських та українських зво; розроблення концепції майбутнього термінографічного проєкту – узагальнення всього раніше набутого термінологічного досвіду в доступному форматі для широкого кола користувачів; створення термінографічної школи – головного координаційного центру для всіх існуючих термінологічних комісій, лексикографічних товариств, словникових видавництв тощо.

Оскільки робота має дескриптивно-теоретичний характер, коректніше говорити не про емпіричний матеріал або джерельну базу роботу, а саме про

її інформаційно-матеріальну основу (як і зазначає авторка – с. дис. 8), у рамках якої подано детальний аналіз термінологічних словників двох мов в синхронії та діахронії, описано досвід укладачів різного типу словників, а також опрацьовано неабияку кількість наукових термінологічних та лексикографічних наукових публікацій чеських та українських лексикографів і термінологів.

Центральна проблема, яку намагається розв'язати дисертантка, – віднайти спільне та відмінне в чеській і українській термінологічній лексикографії на основі детального розбору теоретико-методологічних засад і практичних напрацювань з укладання термінографічної продукції у двох країнах та окресленням майбутніх шляхів розвитку термінологічної лексикографії із урахуванням специфіки її втілення у кожній з країн, а також інформаційно-цифрових можливостей сучасної доби.

Для коректного розв'язання цієї проблеми авторка використовує **низку методів**, основними з яких є класичні та найдавніші для мовознавства описовий (з елементами моделювання та графічної репрезентації), синхронно-зіставний та діахронно-порівняльний, для яких авторка розробила адекватні алгоритми реалізації (с. дис. 6). Комплексний методичний підхід забезпечив точний і всебічний аналіз сучасного стану й історичного розвитку української та чеської термінографії як цілісних функціональних структур.

Дисертаційне дослідження є композиційно струнким і логічно коректним щодо етапів розгортання дослідницького поля, складаючись зі вступу, двох розділів – теоретичного та практичного, загальних висновків, списку джерел (219 позицій), списку використаної літератури (103 позиції) та 2 додатків. Дуже цінним моментом є надання мікрОВисновків по кожному параграфу дослідження, а їх майже 17! Загальновідомо, що будь-які висновки становлять найскладнішу частину наукової роботи, і, як правило, є своєрідним об'єктом наукової прокрастинації, адже узгальнення зробленого передбачає вихід на новий рівень абстрагування, що вимагає неабияких мисленнєвих зусиль. Проте, схоже, для авторки рецензованої роботи висновування є улюбленим видом когнітивної діяльності, що засвідчує її наукові здібності та дослідницьку зрілість.

У першому розділі *“Термінологічна лексикографія як наукова дисципліна”* дисертантка на основі сумлінного опрацювання теоретичних джерел обґрунтовує доцільність виокремлення *термінографії* (*термінологічної лексикографії*) в окрему лінгвістичну дисципліну; подає своє бачення її місця з-поміж інших науково-лінгвістичних дисциплін і на основі цього аргументує нагальність уведення термінологічної лексикографії як навчальної дисципліни до освітніх програм світових закладів вищої освіти; презентує своє бачення можливої структури майбутнього спецкурсу чи факультативу з термінографії із урахуванням аудиторії чеських та українських вишів. Чільне місце авторка приділяє теоретико-методологічним питанням створення термінографічного продукту нового часу, зупиняючись також на прикладних аспектах реалізації термінографічного проєкту, з-поміж яких червоною ниткою проходить планування, фінансування, коректний підбір спеціалізованої термінографічної команди, члени якої мали б необхідний рівень фахових компетенцій та психологічну конгруентність.

Особливої значущості набирає восьмий підрозділ другого розділу *«Другорядні пласти дослідження термінографії»*, у рамках якого дисертантка знайомить нас з особливостями укладання найновіших словникових матеріалів загалом і термінологічної електронної продукції зокрема. Авторка підкреслює важливість створення термінологічних електронних словників, словників-тезаурусів, тощо, які, на відміну від друкованих, характеризуються доступністю, інтерактивністю та відкритістю реєстру, що дозволяє впроваджувати нові словникові статті до вже заданої цифрової структури досить легко і без нових фінансових витрат.

Наприкінці підрозділу дисертантка робить висновок про нагальність нових рішень у сфері представлення термінологічних одиниць, які диктує нам сучасна ера інформаційних технологій: *«...створення новітніх автоматизованих термінологічних датабаз / банків даних і електронної термінологічної продукції ... є неминучим майбутнім термінографічної справи»* (с. дис. 95). У другому, практичному розділі дисертації *“Порівняльна характеристика української та чеської термінологічної лексикографії”*

(синхронічний і діяхронічний аспект)” Євгенія Іщук поринає у дослідження розвитку чеської та української термінологічної й лексикографічної діяльності від їх витоків до сучасного стану, подає свою авторську хронометрію етапів розвитку чеської та української термінографії, детально висвітлюючи періоди національних утисків, як чеського, так і українського народу; зупиняється на авторських термінознавчих теоріях, персоналіях українського та чеського практичного лексикографування; детально висвітлює сучасні здобутки термінологічної та лексикографічної думки; знайомить читачів із діяльністю комісій і спеціалізованих інституцій з питань термінології, її унормування та стандартизації; проливає світло на стан організації практичного лексикографування у чеських і українських видавництвах та термінологічних товариствах. Дисертантка є настільки скрупульозною та відповідальною дослідницею, що не оминає увагою навіть наукові термінологічні конференції, що відбулися у двох країнах. Кульмінацією цього розділу, як видається, можна вважати порівняльно-діяхронний аналіз термінографічної ситуації в Україні та Чеській Республіці (представлений наочно у вигляді порівняльних таблиць № 11, 12, с. дис. 167 - 168), в ході якого авторка встановлює спільні й відмінні риси у процесах становлення та формування чеської й української термінографії, коментуючи їх можливі важелі та першопричини. На основі свого аналізу Євгенія Іщук доходить об’єктивного висновку про те, що у сьогоднішній Чехії, порівняно з Україною, існує набагато більше електронних джерел спеціальної лексики та термінологічних баз даних: *«... без відповідних друкованих джерел, практично кожна корпорація має власний банк термінів»* (с. дис. 172), аргументуючи таку ситуацію *«... більшою кількістю європейських інноваційних технологій, ... і стійкішою системою фінансування»*. Важко не погодитися з таким обґрунтуванням. Проте, водночас, дисертантка констатує офіційний початок термінографії в Україні ранішим періодом (друга половина XIX століття) порівняно з появою цього теоретико-прикладного напрямку в Чехії (початок XX століття) – с. дис. 169, що, поряд із жвавішою в Україні тенденцією до розроблення теоретичних питань термінографії, створює позитивний прогноз щодо вирівнювання електронної

термінографічної ситуації за умов входження України до ЄС і відповідного посилення її економічного розвитку.

Проте родзинкою на торті є останній підрозділ другого розділу, присвячений авторському термінографічному проекту під назвою «*Лексикографія минулого у електронному Словнику майбутнього*», у рамках котрого подається обґрунтування необхідності створення єдиного інформаційного термінологічного ресурсу, головним завданням якого було б, «...з одного боку, узагальнення усього раніше здобутого лексикографічного досвіду в одному бібліографічному реєстрі, а з іншого, охоплення термінологічної лексики даних словникових джерел усіх існуючих галузей знань в одному систематизованому термінологічному корпусі чи базі даних» (с. дис. 173 – 176).

У *Висновках* дисертаційної роботи вдало узагальнюються її результати.

Як видається, шановна дисертантка **досягла вищезазначеної мети** – виконала комплексне теоретико-прикладне синхронно-діахронне порівняльно-зіставне дослідження, розробила свій авторський фрейм аналізу термінографії в її становленні та розвитку на теренах Чехії й України. Безсумнівною є **теоретична та практична значимість** цієї наукової праці, у якій вдало синтезовано минуле, теперішнє й майбутнє української та чеської термінографічної справи, а також створено новітній дослідницький підхід до втілення подібних розвідок на матеріалі термінографічних досягнень інших розвинутих країн світу.

Автореферат дисертації та публікації авторки адекватно і достатньо повно відбивають концепцію, зміст і структуру роботи.

Дисертацію написано гарною, вишуканою і вивіреною українською літературною мовою, авторка добре володіє науковим українським дискурсом.

Попри докладність аналізу та результативність отриманих висновків у межах поставлених завдань, дослідження Євгенії Іщук містить окремі **дискусійні моменти та деякі неточності**. Звернімо увагу, зокрема, на такі:

1. Іменники *проект, проектування* дисертантка пише не через *є*, як того вимагає чинний Український правопис 2019 року, а через *е*: «§ 126. Звук

[j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою й, а у звукосполученнях [je], [ji], [ju], [ja] буквами є, ї, ю, я: конв^еєр, пл^еєр, проєкт, проєкція, суб'єкт, траєкт^орія, фєєрв^єрк, фл^аєр...»: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Pravopys.2019/ukr.pravopys-2019.pdf>, с. 157.

2. Іменник другої відміни *предмет* у родовому відмінку скрізь по тексту набирає закінчення -у замість коректного -а: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Pravopys.2019/ukr.pravopys-2019.pdf>, с. 113.

3. На с. 6 свого дисертаційного дослідження Євгенія Іщук пише: «Дана дисертаційна робота також базується на компаративному, зіставному та порівняльно-історичному методах дослідження, а також методі компаративного аналізу...». Хотілося, щоб шановна авторка пояснила відмінності між цими методами і модусом їх імплементації у своєму дослідженні.

4. Восьмий підрозділ другого розділу рецензованого опусу авторка присвятила особливостям укладання найновіших термінологічних словників, а це, без перебільшення, є майбутнім термінографічної діяльності. Проте названий цей розділ «*Другорядні пласти дослідження термінографії*», з чим важко погодитися, враховуючи тотальну дигіталізацію науки й освіти, яку ми наразі переживаємо. Тому я б пропонувала замінити назву цього підрозділу на принаймні «*Інші пласти дослідження термінографії*» якщо не на «*Майбутньо орієнтована термінографія*».

5. У жанрі побажання за умов видання цієї цікавої і перспективної роботи друком, порадила б додати до згаданих і проаналізованих у роботі словників такі: Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова, О. В. Лазер-Паньків, І. Ю. Штиченко, Ю. О. Письменна, І. Р. Корольов, С. П. Ничаюк, Ю. О. Соколова. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2012. – 543 с.; Бойко Н., Миронова В. Українсько-давньогрецько-латинський словник. – 2-ге вид., допов. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2012. – 271 с.; Енциклопедичний словник класичних мов / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова,

О. В. Лазер-Паньків та ін.; за ред. Л. Л. Звонської – 2-ге вид. випр. і допов. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. – 552 с.

Ці словники були створені на кафедрі загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики ННІФ КНУ імені Тараса Шевченка у 2012 – 2017 рр.

Переходячи до висновків, зазначу:

Дисертація Євгенії Іщук «*Vznik a rozvoj ukrajinské a české terminografie (srovnávací a historický aspekt), Виникнення і розвиток української та чеської термінографії (порівняльний та історичний аспект)*», може бути кваліфікована як **самостійне дослідження, теоретичне значення якого полягає у представленні першого досвіду ґрунтовного теоретико-прикладного, синхронно-діахронного, порівняльно-зіставного дослідження у царині чеської та української термінографії, у рамках якого авторці вдалося окреслити не тільки минуле й теперішнє термінографій двох країн, а й запропонувати актуальні шляхи їх розвитку у майбутньому.**

Дисертаційне дослідження маг. Євгенії Іщук «*Виникнення і розвиток української та чеської термінографії (порівняльний та історичний аспект)*» є завершеною, концептуальною, перспективною науковою працею, що відповідає вимогам, які висуваються щодо PhD дисертацій.

Представлена дисертація може бути предметом захисту зі спеціальності Slovanské jazyky.

Опонент

Доктор філологічних наук,
професор Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Ірина ГОЛУБОВСЬКА